

КЛАСИФИКАЦИЯ НА ДУМИТЕ В „ПРАКТИЧЕСКА РУСКА ГРАМАТИКА“ НА НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ ГРЕЧ

Константин Куцаров
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

CLASSIFICATION OF THE WORDS IN „PRACTICAL RUSSIAN GRAMMAR“ BY NIKOLAY IVANOVICH GRETCH

Konstantin Kutsarov
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Nikolay Ivanovich Gretch was an extraordinary person – a public figure, publicist, editor and linguist. He developed a bifurcate approach to the theory of parts of speech, as he differentiated words from logical-semantic and morphological point of view. So we find two heterogeneous classifications in his grammar, each of which, separately, marked by its own merits.

Key words: theory of parts of speech, logical-semantic principle, morphological principle, heterogeneous classifications

През 1827 година в Санкт Петербург излиза „Практическа руска граматика“, сътворена от неординарна личност като Николай Иванович Греч. Приоритет на филологическата активност на автора е редакторската и литературнопублицистичната дейност, с която той е популярен. Именно с нея са свързани познанствата и топлите му отношения с редица декабристи от периода, както и метаморфозата във възгледите, когато след въстанието застава на твърди консервативни промонархически позиции.

Подобна непоследователност у Греч констатираме и в лингвистичните му търсения – главно по отношение на класифицирането на частите на речта. Нестандартно при него например е позиционирането на характеристиката за *част на речта* в рамките на описанието на морфемното членение на думите. Според Греч „думите, произлизащи от главни корени, се именуват *части на речта* (например: *ходъ, ходитъ, ходкій, ходящій, ходко, ходя, находка, приходскій*); придайъчните корени, употребявани в езика като отделни думи (например: *отъ,*

при, безъ), се наричат *частици*“ (Греч 1827: 18, прев. м. – К. К.). Тук уточняваме, че под „главни корени“ авторът очевидно има предвид морфемите със самостоятелно значение, като в тях включва и личните местоимения, някои междуметия и др., а „придатъчните корени“ са морфемите без самостоятелно значение, които днес детерминираме с инвариантния термин афикси (вж. Греч 1827: 17 – 19).

В следващата част Греч прави опит да квалифицира думите по техните логико-семантически функции. Тук вече лексемите са обособени в три основни групи – *части на речта*, *частици на речта* и *части и частици на речта*. Частите на речта са „думи, означаващи предмети и техните качества“, а частиците – „думите, изразяващи взаимоотношенията между предметите“ (Греч 1827: 22). Според разбиранята на Греч към частите на речта принадлежат три типа думи: съществителни имена, качествени имена (подч. мое – К. К.) и глаголи. Съществителните имена „означават някакъв предмет или същество“ (пак там: 22). Качествените имена са четири вида: прилагателни, причастия, наречия и деепричастия. „Част на речта, която означава качество или свойство на предмета, се нарича *прилагателно име*, например *нов дом; старо дърво...*“ (пак там: 22). „Всички прилагателни имена, които изразяват действащо качество, се именуват *причастия*“, като от автора са приведени примерите: *зеленеещо дърво, течаща вода, освежаващ въздух, страдаща душа* (пак там: 23). „Качества на други качества (т.е. на прилагателни, причастия и глаголи) се изразяват от *наречията*, например: *много хубав; лошо пишец; смело говори*. Наречие, чрез което се изразява качество на действено качество, се именува *деепричастие*, например: *играя, забавлявайки се; гледам, смеейки се* и т.н.“ (пак там: 23). За Греч несъмнено и глаголите са думи за качество (признакови думи). Той ги дели на два вида – *самостоятелни* и *съвкупни*. Самостоятелните глаголи „свързват качеството с предмета“ и означават „битие“ (*съм, бъда*) – днешните спомагателни глаголи. Съвкупните глаголи пък изразяват „действие или състояние на предметите“ (*човек живее; птицата лети*) и от съвременна гледна точка това са пълнозначните глаголи (вж. пак там: 23). Към групата на частиците на речта Греч включва *предлозите* и *съюзите* (пак там: 23 – 24). След това авторът говори за *местоименията*, които „се употребяват вместо наименованията на предметите и в същото време изразяват отношението на всички предмети към битието или действието“, като са приведени примери само с лични местоимения (вж. пак там: 24). Според Греч местоименията принадлежат и към частите, и към частиците на речта, затова са поместени в третата основна група. Най-

накрая са представени и *междуметията* („думи или просто звукове“), „изразяващи не понятия, а само чувства на човека, радостни, тъжни и т.н.“ (Греч 1827: 24). Междуметията са категоризирани като особен вид лексеми, които не са нито части на речта, нито частици на речта. В системен вид членението на думите при Греч изглежда по следния начин:

- I. Части на речта
 1. Съществителни имена
 2. Качествени имена
 - а. прилагателни имена;
 - б. причастия;
 - в. наречия;
 - д. деепричастия.
 3. Глаголи
 - а. самостоятелни;
 - б. съвкупни.
- II. Частици на речта
 1. Предлози
 2. Съюзи
- III. Части и частици на речта
 1. Местоимения

Изследователската ни оценка е, че тази класификация е логически обоснована и се препокрива в голяма степен със съвременното деление на думите на самостоятелни и несамостоятелни според синтактичната им функционалност. За Греч частите на речта са самостоятелните думи. Те се подразделени по-скоро интуитивно на същинско име (съществително име) и на думи признаци (при автора назовани „качества“ – прилагателно име, причастие, наречие и деепричастие), като глаголят е обособен, очевидно осъзнаван като по-специална дума за качество. Частиците на речта са днешните служебни думи. Различните видове местоимения пък съвсем правилно са представени като изпълняващи и самостоятелни синтактични функции, и служебни. Не е намерено мястото в системата единствено на междуметията.

Когато Греч пристъпва към конкретното описание на думите обаче, подредбата е съвсем различна: *съществително име, прилагателно име, местоимение, глагол, причастие, наречие и деепричастие, предлог, съюз, междуметие*. Така поне на пръв поглед връзката между двете систематизации рухва. Всъщност втората класификация вече

е основана на морфологичния облик на думите. В нея правят впечатление следните обстоятелства.

На първо място трябва да се отбележи „прибавлението към двете първи глави“ (вж. Греч 1827: 105 – 111), посветено на числителното име. Въпреки че Греч изрично подчертава, че числителните имена не съставляват отделна част на речта, не остават съмнения, че той вижда във формално-семантичния им облик някаква специфика. Дели ги на четири разреда (количествени, поредни, дробни и събирателни) – очевидно по семантичен признак. От друга страна, изтъквайки граматическите им стойности, Греч диференцира *числителни имена съществителни* и *числителни имена прилагателни*. Така „числителните съществителни имена, имащи определен род, имат в същото време две числа и седем падежа; безродовите имат само единствено число...“ (Греч 1827: 106). „Числителните прилагателни имена имат всички свойства на обстоятелствените прилагателни имена, следователно се съгласуват със своите съществителни по род, число и падеж и нямат нито съкратени окончания, нито степени за сравнения“ (пак там: 106 – 107).

Местоименията също са категоризирани като тип съществителни имена или тип прилагателни имена, но те вкупом, за разлика от числителните, са самостоятелна част на речта. „Първите, заменяйки съществително име, се употребяват отделно, без отношение към друга дума“¹ (Греч 1827: 114). Те имат род и могат да се изменят по число и падеж². Местоименията прилагателни пък „са съвършено сходни с прилагателните имена за обстоятелство, изменяйки се по *род, число и падеж* при съгласуване със съществителното име, към което се отнасят“ (пак там: 115). Обособени са осем вида местоимения.

Причастията в граматиката на Греч също съставляват самостоятелен клас думи, характеризирани като „отглаголни прилагателни имена“, „именуващи действащо, движещо се качество в пределите на същината или вън от нея; например: *пишещ ученик; отсечено дърво*“ (Греч 1827: 212). Като глаголни граматически прояви на причастието

¹ Греч дава за пример формите: *я, ты, он, себя, кто, что, некто, нечто, никто, ничто*.

² Авторът правилно уточнява, че личните местоимения *я, ты; мы, вы* са еднакви за всички родове, относителните местоимения *кто* и *что* са еднакви за всички родове и се употребяват само в единствено число, а възвратното местоимение *себя* се употребява само в косвени падежи в единствено число (вж. Греч 1827: 114 – 115).

са посочени категориите *залог*³, *вид* и *време*, а на прилагателното име – категориите *род*, *число*, *надеж* и *склонение*, а понякога и *усечение* (съкратена форма – К. К.).

Наречието и деепричастието са разгледани общо в една глава (приемаме, че в този раздел на граматиката всяка една глава съответства на конкретна част на речта), но деепричастието е характеризирано в „прибавление“. Общото между тези типове думи е, че означават „качество на друго качество“. Деепричастието обаче е „отглаголно наречие, т.е. дума, чрез която се изразява действащо качество на друго качество“ (Греч 1827: 226). Признакът формална неизменяемост сякаш остава маргинален в описанието, а също така и пълнозначността им в лексикален план. За сметка на това е изтъкнато изменението на качествените наречия по *степен за сравнение*, а при деепричастието – изменението им по *залог* и *време*. Тук откриваме и редица лексеми, които по съвременните критерии са частици или предлози.

Въпреки хетерогенния изследователски подход, за който авторът получава и съответните критики от специалистите (вж. например Супрун 1971: 13 – 14), граматиката на Греч оставя приносна следа в теорията за частите на речта. Приветстваме идеята за самостояния статут на класа на причастието и дефинирането му като „действен признак“ с граматически показатели, с които то попада в подгрупа заедно с прилагателните имена, а не при глагола. Авторът красноречиво изтъква, че „всички прилагателни, чрез които се изразява действащо качество, се наричат причастия“ (Греч 1827: 23). Правилно е добавянето на наречието към частите на речта със самостоятелно значение и описанието му, от което се разбира, че то е дума признак на останалите думи признаци. Солидарни сме, че именно тук, при наречието, е мястото да се разглежда деепричастието. Приведени са много верни аргументи при обособяването на числителни съществителни и числителни прилагателни имена, както съответно и на местоимения съществителни имена и местоимения прилагателни имена. Вярно е усещането на Греч, че глаголът също е признак на съществителното име, но недобре е посочена спецификата на предикативната му функция. И накрая, сполучливо е открит един уникалният облик на междуметията като тип лексеми, противопоставящи се на останалите части на речта.

³ Според Греч по отношение на залога причастията са два вида – *действителни* и *страдателни*. В рамките на деятелния залог той включва и *средния* с разновидности *възвратен*, *взаимен* „и всички други с присъединена сричка *ся*“ (вж. Греч 1827: 212).

ЛИТЕРАТУРА

Греч 1827: Греч, Н. Ив. *Практическая русская грамматика*. Санкт-Петербург: в Типографіи Императорскаго Санктпетербургскаго Воспитательнаго Дома, 1827.

Супрун 1971: Супрун, А. Е. *Части речи в русском языке*. Москва: Просвещение, 1971.